

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5502-8367>

Павлюх М. В., Національний університет «Львівська політехніка»

БОРОТЬБА ЗА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ПОЛЬСЬКИХ АКТИВІСТОК НА ШПАЛЬТАХ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЖІНОЧОЇ ПРЕСИ (КІН. ХІХ – І ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано ретроспективу «жіночого питання» у польському суспільстві та боротьба польських жінок за свої політичні права. Актуальність теми: гендерна тематика, зокрема історія жіночих рухів складає велике зацікавлення серед істориків, журналістів та громадських діячів. Потужним джерелом історії розвитку гендерного руху складає преса, яка є документальним свідченням важливих історичних подій.

Львів – місто, де активно розвивалися український та польський жіночий рухи, а, поряд з ними, їхні друковані органи – польська політична періодика, яка поширювалася у містах Галичини та Польщі. Важливо виокремити періодизацію польського жіночого рухів, окреслити діяльність відомих польських активісток та вивчити жіночу періодику, яка на своїх шпальтах боролася за жіночі права.

Мета статті – дослідити особливості польського жіночого руху, активності польських діячок та їхні статті у жіночій періодиці (кінець ХІХ – І половини ХХ століття).

Методи дослідження. У статті застосовано комплекс спеціальних методів, зокрема: системного аналізу, який дозволив розглянути причини виникнення польського політичного жіночого руху; синтезу у дослідженні жіночих рухів у Західній Європі; ретроспективного аналізу у вивченні причин та головних періодів польського політичного жіночого руху, компаративний аналіз у порівнянні різних жіночих видань. У статті застосовано хронологічний принцип, а також наукові прийоми – класифікацію і періодизацію.

Результати і висновки. Польський жіночий рух з'явився на території Львова і був пов'язаний з тим, що польські жінки вели активну боротьбу за свої політичні, економічні права, права на освіту та права на працю. Польська жінка до 1918 року вела активну боротьбу за свободу і самостійність власного народу. Образ жінки-патріотки – головна семантична модель у польській політичній жіночій пресі. На її шпальтах формується новий образ жінки-матері, жінки-дружини, жінки-господині, яка не обмежує свою діяльність вихованням дітей та веденням господарства, а й цікавиться громадськими, політичними і національними справами.

***Ключові слова:** польський жіночий рух, жіноче питання, жіноча політична періодика, феміністична теорія, виборне право для жінок у Польщі.*

Вступ. На початку ХІХ століття у Європі починають з'являтися політичні жіночі рухи: жінки борються за рівноправність з чоловіками та за свої політичні права. У Польщі теж починає розвиватися польський жіночий рух. Польський жіночий рух з'являється у Львові, де у 1892 році відбувається І таємний з'їзд жінок. Львів вкінці ХІХ століття був великим освітнім і науковим центром. Польські жінки відчували потребу здобути освіту, проте вони не могли вчитися, не мали політичних прав, рівних з чоловіками. Звичайно, що жити без освіти з добрим матеріальним утриманням чоловіка могли дозволити собі тільки жінки магнатів та заможних міщан. А незаможні жінки часто опинялися у важкому матеріальному становищі. На належному рівні не було поставлене жіноче виховання, яке найчастіше зводилося тільки до примітивного домашнього виховання [5]

Постановка проблеми та її практичне значення. Головною проблемою нашої статті є дослідження політичного польського жіночого руху, активності польських діячок у боротьбі за жіночі права.

Мета статті – вивчити елементи та періодизацію політичного польського жіночого руху, а також його документальне джерело – польську жіночу періодику, яка виходила на території Галичини та поширювалася у інших польських містах.

Методика дослідження – у статті використаний комплекс загальних та спеціальних наукових методів, зокрема системний компаративний аналізи; синтез; класифікацію та періодизацію.

Аналіз останніх досліджень. На тему розвитку польського жіночого рухів написано чимало праць істориків, журналістів та політологів. Вагомим джерелом нашої статті є праці Єжи Франка про варшавські жіночі часописи 1905 – 1918 рр., наукова розвідка про усі жіночі часописи 1820 – 1918 рр. цього автора; монографії Катаржини Дормус про освітньо-виховну проблему жіночої періодики періоду австрійського панування 1826 – 1918 рр.; історичні антології «Історія польської преси» та ін.

Виклад основного матеріалу. Церква та влада намагалася тримати жінок подалі від освіти, щоб мати їхню покірність. Виховання жінок відбувалося тільки вдома. Домашнє виховання діставалося убогій дівчині. Дочки аристократів виховувалися гувернанткою, яка не вміла говорити по-польськи, не знала національних традицій, не була фахівцем у справі виховання молоді. Найчастіше для дівчаток читалося Святе письмо. Світогляд польських дівчаток складала практика релігійних обрядів. Дівчатка вбогих міщан заледве вміли читати та писати. Пізніше з'явилися закриті пансіонати, у яких виховувалися дівчатка [3, с. 127].

У часописі «Польський патріот» з 1761 року вперше згадана нова роль жінки у суспільстві, вказувалися помилки на виховання дівчаток. Дорогу до реформи виховання часопис бачив у добрій сім'ї та підготовці дівчини до заміжжя. Іншим часописом, який порушував проблему виховання жінок був «Монітор» 1765 року, який бачив жінку на рівні з чоловіком за природою та пропагував економічну самостійність жінки. Тема жіночого виховання стала одною із популярних тем, що обговорювалися у суспільстві на рівні з політичним питанням. Жінки починають війну за університети. Звичайно, що ці проблеми на належному рівні висвітлювала тогочасна преса. На шпальтах багатьох видань починають виступати самі жінки, які гостро критикують суспільство за традиційність і консерватизм [4, с. 38].

У 70-х і 80-х роках XIX століття формується програма жіночого руху, який був втягнений у широке коло позитивізму. Важливу роль у розвитку жіночого руху відіграла Еліза Ожешкова та її повість «Марта», що стала засадничою програмою для жіночого руху. На той час припадає як в Польщі, так і в Галичині діяльність таких відомих діячок: Пауліни Кучальської-Рейнсмідт, Юзефи Бояновської, Марії Седлецької та ін.

Друга половина XIX віку принесла багато драматичних змін, що істотно вплинули на формування сучасної моделі суспільства. Зміна побуту і життя була пов'язана з тим, що жінки вийшли з вузького кола дому та родини, щоб взяти участь у різних формах публічного життя [7, с. 344]. На початку XX століття жінка щораз більше намагається домогтися рівних політичних та громадянських прав, розглядає питання оздоровлення польського суспільства під кутом зору моральності та традиційності. На шпальтах видань постає образ жінки, який виражається у стереотипах: «жінка-мати», «жінка-господиня», «жінка-дружина», яка повинна добре дбати про свою родину, виховувати своїх дітей у патріотичному дусі, прищеплювати їм моральні цінності.

Модною темою цього часу стала проблема коєдукації, що жваво обговорювалася жінками. Єдиним фахом, доступним для жінки вкінці XIX століття був фах учителя: «У XIX столітті, так як і у міжвоєнному двадцятилітті фах учителя міцно пов'язаний з публіцистикою, редакційною, освітньою, культурною та суспільною діяльністю. Журналістика як і учительовання були доступними професіями для жінок. До 70-х років XIX століття налічується багато жінок-вчительок» [7, с.324].

Єдиною формою освіти, доступною для жінок були учительські семінарії та Вищі курси вчителів у Кракові. Жінки починають організовуватися у товариства. Перші таємні товариства створюються вкінці XIX століття, бо жіночий рух у Галичині за австрійського панування був забороненим. Існували тільки традиційні католицькі організації при церквах. 1918 року, коли Польща здобула незалежність жінки отримали рівноправ'я, політичні права, можливість вільно вчитися. Насправді ці права були тільки на папері, а жінки і далі вели боротьбу за освіту. Тим часом, сформувався жіночий рух на польських землях. Постулат упровадження коєдукації до шкіл набував широкого розмаху, хоча деякі жіночі кола були поділені, частина з них була проти коєдукації, виступаючи за створення жіночих шкіл жінками на усіх рівнях науки. Прихильницею такої концепції у Львові була вчителька Марія Бонковська-Чершик. Походила її концепція з традиційних уявлень про різні ролі чоловіка і жінки у суспільстві [6, с. 92].

Жіночий рух, котрий розвивався, мав потребу створити свою власну пресу, а не чужі видання, видавати свої друковані органи. Тому багато активних жіночок стали дописувати до журналів,

часописів, популярних тижневиків. З'являються жіночі часописи різних жіночих організацій: сільських, політичних, католицьких, молодіжних. Жінки дедалі частіше знаходили себе у журналістиці. Про популярність фаху журналіста і жінок-журналісток цього часу пише дослідниця жіночої преси Софії Сокул. Часто жінки зверталися до журналістики з сімейних причин: допомагали чоловікові, брату чи батькові редагувати статті. Для жінок важливим було те, що журналістикою можна було займатися вдома, писати повісті, оповідання чи статті і присилати до редакції. Фах журналіста був швидкоплинним, тому важко підрахувати скільки жінок працювало у журналістиці. Важливий той факт, що жінки у журналістиці брали собі чоловічі псевдоніми: Марія Конопницька підписувалася як «Ян Сава», Габрієля Запольська – «Валері Томіцький і Юзеф Маскоф» та ін. [7, с. 351].

Першою жінкою-редакторкою була Юзефа Піллерова, вдова львівського видавця, яка після його смерті заснувала «Тижневик галицьких відомостей» 1783 – 1784 роках, потім заснувала «Тижневик львівських новин». Відомою журналісткою була публіцистка і письменниця Антоніна Креховецька. У її статтях на перший план виходить жіноче питання. Потрібно згадати про «Дзенник муд парискіх» Томаша Кульчицького. Двотижневик у перші роки свого існування був адресованим до жінок, і містив багато статей, де були авторками: Марія Помезанська, Леопольдіна Борковська, Наталя Дзедушинська і багато інших відомих жінок [7, с. 341].

Наступна група часописів, виданих та редагованих жінками були часописи організацій селянок та жіночого руху. Для виконання цієї мети засновано два тижневики «Przedświt» («Пшедсвіт»), і «Ster» («Стер»). Навколо цих часописів об'єднувалися такі діячки: Яніна Седлячківна – головна редакторка «Пшедсвіту», Пауліна Реінсміт-Кучальська – редакторка «Стеру», який був перенесений до Варшави. Феміністичній тематиці були присвячені інші часописи: «Ziarno» («Зярно»), під редакцією Евеліни Еуленфельд, «Głos Kobiet» («Глос кобет»), під редакцією Марії Дулемб'янки – суспільної та громадської діячки, співпрацівниці одночасно «Стеру». Організація Польських Селянок видавала у Львові 1911 – 1914 роках місячник «Селянка», під редакцією Ванди Дружбацької і Александри Крум'янки. Крім часопису редакція видавала господарські порадики «Про здоров'я», під редакцією Цецилії Мюллерової і додаток до «Рольника» – «Господарство кобеци [2, с. 54]».

У другій половині XIX століття на польських землях розвинулася преса для жінок, яка проголошувала емансиповані гасла, багатих на едукативні та патріотичні теми. На її шпальтах піднімалася проблема освіти та виховання жінок, їхнього місця у публічному та політичному житті, наголошувалася увага на виборчих правах жінок. Преса для жінок розвинулася у Варшаві, Кракові та Львові. Згодом з'явилися емансиповані листівки, одноднівки. Спочатку польська жіноча преса пропагувала традиційну модель виховання жінки. До такої традиційної моделі зараховуємо часопис «Гвезда».

У січні 1893 року відома повістярка Яніна Седлячкова, діячка та педагог, заснувала часопис «Пшедсвіт». У назві було зазначено, що це часопис для жінок, з педагогічними, науковими, історичними, літературними статтями; звітами театральними, мистецькими; біографіями відомих жінок, де містилися: повісті, поезії та всячина, господарські статті та кореспонденція. Від редакції наголошено, що ціль видання – збуджувати у жінках патріотичний дух, бо це є найважливіше завдання, а у другому номері видання зазначалося, що часопис є правдивим органом емансипації. Редакція воювала за право дівчат вчитися у гімназіях, за місце в університетах, атакуючи консервативні погляди на освіту у педагогічних часописах, доступі до медичних закладів і місць праці для жінок. Редакція велику увагу приділяла літературній частині, – було надруковано багато літературних творів. Часопис мав власні додатки: «Мода і узори», «Енциклопедія господарства та домашнього промислу», «Домашня школа для старших дітей», «Ангел-хоронитель, часопис для молоді та польських дітей» [4, с. 23].

Характер радикального феміністичного часопису мало видання «Зярно». Для справи емансипації жінок слугував часопис «Стер: двотижневик для виховання жінок» [6, с. 88], який видавався Леонтиною Стерською. Пауліна Кучальська-Реінсміт, яка брала участь у діяльності конспіраційної жіночої організації у Варшаві, співпрацювала з цим журналом. Іншу модель мали часописи, які були органами жіночих господарських організацій: «Зем'янка» – місячник Спільноти Малопольських Селянок, «Зем'янка польська» під редакцією Яніни Карловичової. У складі редакційного комітету видань були: Емілія Богенська, Олександра Крусенстернова, Марта Розвадовська. Польським Союзом Католицьких Наречених видається «Картка зем'янек» під егідою Матері Божої Кохавінської. Також видавався «Глос кобет».

Після закінчення I світової війни Комітет Галицького Господарчого Товариства почав видавати «Господарство кобеце». Редагувала часопис Казиміра Янишевська. Поряд з громадянським рухом, з'явилися часописи, адресовані до сільських жінок. До таких належали: «Зожа. Місячник з картинами» (1900-1902), редагований Марією Вислоуховою, який призначено для сільських жінок. Його продовження можна вважати часопис «Зожа ой чиста» – часопис-місячник з картинами. Часопис видавався зусиллями Комітету Освітньої праці ім. Марії Вислоухової під редакцією Анни Августович.

Після здобуття незалежності 1918 року змінився ринок жіночої преси, наступив розвиток її у самостійних виданнях. Незалежність польської держави принесла жінкам рівноправ'я та громадянські права, закриваючи кількарічні жіночі війни. З 28 листопада 1918 року жінки здобувають виборне право, у 1921 році – право цивільне. Жінки могли створювати свої організації. У Львові існувало кілька жіночих організацій у період міжвоєнного двадцятиліття: Відділ союзу громадянської праці, Союз сільських господинь у південно-східних воєводствах, Об'єднання християнських товариств жіночих, Союз польських селянок. Часописи цих організацій змінили тематики, адресатів і бачення ролі жінки. Надалі з'являються часописи суспільно-культурні з широкою літературною частиною, де містилися публіцистичні статті, присвячені культурі; статті про виховання дітей. Також з'явилися часописи, пов'язані з релігійними середовищами з політичними публікаціями, характерними для багатьох часописів та господарською тематикою.

Часопис «Земянка польська» виходить як орган Зв'язку польських селянок у Галичині. Часопис був створений 1908 року і мав конспіративний характер боротьби жінок за свої права, підіймав суспільні та патріотичні теми. До програми того періодичного видання додавався «Рольник» та додаток до нього – «Картка землянок». Ці традиції зберігалися у нерегулярному часописі «Легунка» (1919) під редакцією Данути Дануфель. Найдовшим часописом за періодом виходу став «Свят кобеци». Спочатку місячник видавався «Польською книгарнею» та зусиллями Відділу ручних робіт – М. Гешвіндовою. Через рік місячник перетворено у двотижневик, що видавався Я. Лада-Валіцькою. З 1935 року часопис був перенесений до Варшави французьким видавцем «Согра».

Інший характер мали часописи, які підіймали суспільні теми: «Кобета в праці обивательській» (1931), що була органом Союзу громадської праці жінок та «Рух кобеци», який видавався Хеленою Паугет, а редактором часопису був Казімеж Тушанський. Подібною проблематикою займалися жінки на шпальтах «Малополянкі», виданою 1927 року Яніною Моравецькою.

Культурно-освітній характер мали часописи, що були адресовані для сільських жінок. Союз сільських господинь південно-східних воєводств у Львові видає часопис «Глос кобет вейскіх», який присвячувався справам культурним та господарським для сільських жінок. Часописом керував редакційний комітет: Феліція Грапіхова, Яніна Ямсельська, Мальвіна Троянова, Хелена Войська. Справам жіночим присвячувався додаток до «Газети поранней» «Кобета в дому і сальоне» 1925 року.

Проаналізувавши кілька наукових розвідок польських дослідників жіночої преси бачимо велике розмаїття жіночих видань, що з'явилися у результаті розвитку польського жіночого руху. Жіночі видання перетворилися у справжнє самостійне явище – «періодіку для жінок», яка об'єднує велику кількість жіночих часописів різного призначення, різного характеру, різних типів. Видавцями та редакторами найчастіше у жіночих виданнях були самі жінки, які доносили до читача свої проблеми. Можна виокремити кілька етапів розвитку польського жіночого руху:

I. початок польського жіночого руху (таємний з'їзд жінок у Львові 1852 року), який з'явився під західноєвропейським впливом;

II. 70-і і 80-і роки XIX ст. – формування засадничої програми жіночого руху;

III. початок XX ст. (перші критичні публікації про жіноче виховання і нову роль жінки у суспільстві);

IV. 1910 рік – з'явилася радикальна емансипована публіцистика («Стер»);

V. 1918 рік – здобуття політичних прав і рівноправ'я для жінок;

VI. 1918 – 1939 роки – міжвоєнне двадцятиріччя (постають жіночі організації для селянок).

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків. Польський жіночий рух вкінці XIX до середини XX століття добився великих успіхів, змінив негативні стереотипи про роль жінки в суспільстві, заснував свої друковані органи, сформував жіночу періодіку як самостійне та оригінальне явище. Жінки писали для жінок, намагаючись добитися кращої долі для своїх нащадків, об'єднати жінок і закликати до активної діяльності у суспільному, громадському та політичному житті.

Бібліографічний список / References:

1. Historia prasy polskiej. Prasa polska (1864 – 1918). T.2. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1976. 360 s. (in Polish)
2. Franke J. Warszawskie czasopisma kobiece w latach 1905 – 1918. Warszawa, 2000. 231 s. (in Polish)
3. Franke J. Polska prasa kobieca w latach 1820 – 1918. *W kręgu ofiary i poświęcenia*. Warszawa, 1999. 192 s. (in Polish)
4. Prasa polska w latach 1661 – 1864. Warszawa, 1976. (in Polish)
5. Dormus K. Problematyka wychowawczo-oświatowa w prasie kobiecej zaboru austriackiego w latach 1826 – 1918. Warszawa, 2006. 453 s. (in Polish)
6. Dormus K. Warszawski «Ster» (1907 – 1914) i jego program wychowawczy. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. 2000. T. XL. S. 87 – 110. (in Polish)
7. Sokół Z. Lwowskie dziennikarki, redaktorki i wydawczynie (w latach 1783 – 1918). *Książki – czasopisma, biblioteki XIX i XX wiek*. T.8. Kraków, 2003. S.340 – 354. (in Polish)

Pavlyuh M. V. The struggle for the political rights of Polish activists in the columns of the Polish political women's press (end of the XIX – first half of the XX century)

The article analyzes the retrospective of the «women's question» in Polish society and the struggle of Polish women for their political rights. Relevance of the topic: gender topics, in particular the history of women's movements, are of great interest among historians, journalists and public figures. A powerful source of the history of the development of the gender movement is the press, which is a documentary evidence of important historical events.

Lviv is a city where the Ukrainian and Polish women's movements actively developed, and, along with them, their printed organs – a Polish political periodical that was distributed in the cities of Galicia and Poland. It is important to single out the periodization of Polish women's movements, outline the activities of famous Polish activists, and study women's periodicals that fought for women's rights in their columns.

The purpose of the article is to investigate the peculiarities of the Polish women's movement, the activity of Polish women and their articles in women's periodicals (late 19th – 1st half of the 20th century).

Research methods. The article uses a complex of special methods, in particular: systemic analysis, which allowed to consider the reasons for the emergence of the Polish women's political movement; synthesis in the study of women's movements in Western Europe; retrospective analysis in the study of the causes and main periods of the Polish political women's movement, comparative analysis comparing different women's publications. The article uses the chronological principle, as well as scientific techniques – classification and periodization.

Results and conclusions. The Polish women's movement appeared on the territory of Lviv and was connected with the fact that Polish women actively fought for their political, economic rights, rights to education and rights to work. Until 1918, a Polish woman actively fought for the freedom and independence of her own people. The image of a patriot woman is the main semantic model in the Polish women's political press. In its columns, a new image of a mother, a wife, a housewife is formed, who not only limits her activities to raising children and managing the economy, but is also interested in public, political and national affairs.

Keywords: *Polish women's movement, women's issue, women's political periodical, feminist theory, suffrage for women in Poland.*